

บัณฑิตศึกษา : คุณลักษณะของบัณฑิตและการเรียนการสอน

รศ.ดร.ไสว เลี่ยมแก้ว*

การศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ได้แก่ การศึกษาในระดับหลังปริญญาตรี การศึกษา ระดับนี้ มุ่งเน้นสร้างนักวิชาการ หรือนักปฏิบัติ ในระดับก้าวหน้า ถือกันว่า เป็นดัชนีชี้ความเป็น “มหาวิทยาลัย” กันเลยทีเดียว บ้างก็กล่าวกันว่า มหาวิทยาลัยใดมีแต่ระดับปริญญาตรี ไม่มีระดับ ปริญญาโทหรือเอก มหาวิทยาลัยนั้นก็สมควรได้ ชื่อว่ามหาวิทยาลัย ก็มี ทำไมจึงได้กล่าวกันเช่นนี้ บทความนี้จะช่วยให้ได้คำตอบในระดับหนึ่ง ชื่อเรื่องข้างบนนี้จะแยกกล่าวเป็นสองหัวข้อใหญ่ ดังนี้

1. คุณลักษณะของมหาบัณฑิตและคณาจารย์บัณฑิตที่พึงประสงค์
2. การเรียนการสอนในระดับบัณฑิตศึกษา

1. คุณลักษณะของมหาบัณฑิตและคณาจารย์บัณฑิตที่พึงประสงค์

จุดประสงค์ของการศึกษาระดับ บัณฑิตศึกษามีอยู่หลายประการ แต่ประการสำคัญ ประการหนึ่งที่ผมจะกล่าวเน้นในบทความนี้ก็คือ “ให้มหาบัณฑิต และคณาจารย์บัณฑิต เป็นผู้นำทาง วิชาการ” ฉะนั้น คุณลักษณะที่สำคัญอย่างหนึ่ง ของมหาบัณฑิตและคณาจารย์บัณฑิตก็คือ ความเป็น ผู้นำทางวิชาการ ปัญหาจึงมีว่า ความเป็นผู้นำทาง วิชาการนั้น อย่างไร

คำว่า ผู้นำ นั้น เป็นภาษาที่ใช้กันใน สาขาวิชารัฐศาสตร์ สาขาบริหาร หรือสาขา จิตวิทยาสังคม แต่ละสาขาอาจจะนิยามแตกต่างกัน บ้าง แต่ความหมายกลางๆ ก็คือ

“ ถ้าการที่ฝ่ายหนึ่งแสดงพฤติกรรมอย่าง ใดซึ่งผลให้อีกฝ่ายหนึ่งคล้อยตาม แล้ว ฝ่ายแรก จะเป็นผู้นำ ฝ่ายหลังจะเป็นผู้ตาม” ลักษณะที่ทำให้ เกิด “การนำ” ก็คือ “อำนาจ” (Power) หรือ “อิทธิพล” (Influence) ซึ่งมีอยู่หลายอำนาจเช่น อำนาจความรู้ (Expert Power) อำนาจรางวัล (Reward Power) อำนาจขู่เชิญ (Coercive Power) เป็นต้น และ คุณลักษณะความเป็นผู้นำทาง วิชาการของมหาบัณฑิต คณาจารย์บัณฑิตก็คือ “อำนาจความรู้” หรือ Expert Power

คุณลักษณะของมหาบัณฑิตและคณาจารย์บัณฑิต ประการที่หนึ่งก็คือ การมีอำนาจทางวิชาการ

ผู้นำทางวิชาการในศาสตร์สาขาใด จะต้องมี “อำนาจทางวิชาการ” ในศาสตร์สาขานั้น นั่นคือ เขาจะต้องมีความรู้ “แตกฉาน” ในสาขาวิชานั้น จนทำให้เมื่อเขากล่าวอย่างไร ในศาสตร์สาขานั้น จะทำให้ผู้ฟังคล้อยตาม หรือ เชื่อ หรือ ทำตาม เช่น เมื่อหมอแนะนำ อย่างไม่รู้ คนไข้ก็เชื่อ และทำตาม ดังนี้ ก็เรียกว่า แพทย์ผู้นั้นมี “อำนาจ” ทางวิชาการ และเรียกว่า

* ผู้อำนวยการหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ในขณะนั้น ได้เกิดภาวะ “ผู้นำ” “ผู้ตาม” ขึ้นแล้ว คือ แพทย์คนนั้นเป็นผู้นำ และคนไข้เป็นผู้ตาม และ “อำนาจ” ที่แพทย์ผู้นั้นใช้ก็คือ “อำนาจทางวิชาการ” แต่ถ้าคนไข้ไม่เชื่อแพทย์ก็แสดงว่า แพทย์ผู้นั้น “ไม่มีอำนาจ” ทางวิชาการต่อคนไข้คนนั้น หรือแพทย์ผู้นั้น “ไม่เป็นผู้นำ” ของคนไข้คนนั้น และถ้าแพทย์คนนั้นพูดอย่างไรก็ไม่ไม่มีใครเชื่อเลย แล้วแพทย์คนนั้นก็ไม่มี “ความเป็นผู้นำทางวิชาการ” นี่เป็นตัวอย่างเพื่อความเข้าใจ ในกรณีของสาขาวิชาอื่นๆ ก็ทำนองเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ผู้ที่มีปริญญาเอกทางวิศวกรรมไฟฟ้าจะไปแนะนำเรื่องเกี่ยวกับวิธีการรักษาโรคให้คนป่วยก็ย่อมไม่มีใครเชื่อเช่นเดียวกัน และวิศวกรคนนั้นก็ไม่มีอำนาจทางวิชาการต่อคนไข้เช่นเดียวกันด้วย

ดังนั้น ผู้ที่เรียนมาทางสาขาวิชาใด เขาจะต้องแสดงความคิดเห็นในสาขาวิชานั้น และมีคนเชื่อ เขาจึงจะมี “อำนาจ” ทางวิชาการตามความหมายนี้ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่า เขาจะแสดงความคิดเห็นใดๆ ในต่างสาขาวิชาของตนเองไม่ได้เลย เขาแสดงความคิดเห็นได้ ตามสิทธิและเสรีภาพของเขา เพียงแต่ว่า อำนาจที่จะทำให้ผู้อื่น “คล้อยตาม” นั้น หวังไม่ได้ทำนั่นเอง

ดังนั้น ผู้นำทางวิชาการจึงต้องมี “อำนาจทางวิชาการ” หรือ Expert Power เป็นคุณลักษณะ หรือคุณสมบัติสำคัญประการหนึ่งในจำนวนคุณลักษณะหลายๆประการ ที่ว่ามหัศจรรย์หรือคุณวิเศษจะต้อง “มีอำนาจทางวิชาการ” ในศาสตร์สาขาของตนนั้น เขาจะต้อง Expert หรือ “แตกฉาน” เกี่ยวกับอะไร? โดยปรกติแล้วศาสตร์ทุกสาขาจะมีองค์ประกอบดังนี้

1) เนื้อหาของศาสตร์สาขานั้น

เนื้อหาของศาสตร์อาจจำแนกออกได้สองสาขาใหญ่ๆ คือ ศาสตร์สาขาวิทยาศาสตร์ (Sciences) กับสาขา “ไม่ใช่วิทยาศาสตร์” (Non sciences) ศาสตร์สาขาวิทยาศาสตร์ก็ได้แก่ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Sciences) และวิทยาศาสตร์สังคม (Social Sciences) ศาสตร์ในสาขาที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ก็ได้แก่ ปรัชญา กฎหมาย วรรณกรรม เป็นต้น ในบทความนี้ผมจะเน้นกล่าวทางด้านสาขา “วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ” เป็นสำคัญ เนื้อหาของสาขาวิชา “วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ” จะประกอบด้วย

(1) ความรู้ประเภท “ข้อเท็จจริง” หรือ Facts :ซึ่งได้แก่ สิ่งที่เกิดขึ้นได้ วัดได้ หรือทดสอบได้

(2) ความรู้ประเภท “มโนทัศน์” หรือ Concepts และ “หลัก” หรือ Principles

(3) ความรู้ประเภท “กฎ” ซึ่งประกอบด้วย “กฎบรรยาย” (Descriptive Laws) หรือ “กฎธรรมชาติ” (Natural Laws) หรือ “กฎเชิงประจักษ์” (Empirical Laws) ซึ่งเป็นกฎทาง “วิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือกฎเชิงประจักษ์” และ “กฏมนุษย์สร้าง” (Prescriptive Laws) เช่น กฎหมาย กฎทางสาขาวิชา คณิตศาสตร์ เป็นต้น

(4) ความรู้ประเภท “ทฤษฎี” “ทั้งทฤษฎีเชิงประจักษ์ (Empirical Theories) และทฤษฎีไม่ใช่วิทยาศาสตร์

2) วิธีการ (Method) หรือ การวิจัย (Research)

วิธีการ ในที่นี้ หมายถึง “เครื่องมือในการค้นหาความรู้ หรือ เครื่องมือในการนำความรู้ไปใช้” เครื่องมือที่ว่านี้ก็คือ “วิธีการวิจัย” ในกรณี

ของสาขาวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure Sciences) เราใช้การวิจัยเพื่อค้นหาความรู้บริสุทธิ์ ซึ่งได้แก่ความรู้ประเภท Facts, Empirical Laws, และสร้าง Empirical Theories ในกรณีของ “วิทยาศาสตร์ประยุกต์” (Applied Sciences) หรือ เทคโนโลยี เราใช้การวิจัยเพื่อการประยุกต์ใช้กฎเชิงประจักษ์ที่เราได้ค้นคว้าไว้แล้วในกรณีของวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน หรือใช้เพื่อ “การวิจัยและพัฒนา” (Research & Development)

ดังนั้น มหาบัณฑิตและคณาจารย์ในสาขาวิทยาศาสตร์ดังกล่าว จะต้อง “แตกฉาน” หรือ Expert ในเรื่องของ “เนื้อหา” และ “วิธีการ” ดังกล่าว ส่วนบัณฑิตในสาขาที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ ก็จะใช้วิธีการวิจัยที่แตกต่างออกไป คือเป็นพวก Analytic Research หรือ Rational Research ซึ่งก็แล้วแต่จะเรียกกัน

ผู้นำทางวิชาการในสาขาวิชาใดๆ จะต้องไม่มีพฤติกรรมประเภท “คล้อยตาม” จนเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่ถาวร

การคล้อยตามในที่นี้ อาจจะเป็น “การคล้อยตาม คำสั่ง” อย่างง่ายดาย หรืออาจจะเป็นการ “คล้อยตามคำขอร้อง” หรือ “คล้อยตามปทัสฐานของกลุ่ม” (Norm) ก็ได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่า “ถ้าตาม” ก็ “ไม่นำ” และ “ถ้าไม่นำ” ก็จะ “ไม่ตาม” เช่น ถ้าท่านบอกใครๆว่าเป็น “ดร.ทางจิตวิทยา” แต่พอถูกถามว่า “จิตคืออะไร” ซึ่งเป็นคำศัพท์ในสาขาวิชาของท่าน ท่านกลับตอบไม่ได้ หรือเมื่อตอบไปแล้ว แต่มีคนแย้งว่า “ไม่ใช่อย่างนั้น ผมพบมาจากตำราต่างประเทศที่แต่งโดยศาสตราจารย์นามก้องโลกว่า จิตคืออย่างนั้นๆ”

แล้ว ท่านหยุดพูด และ “ยอมรับ” ว่า “อ้อ อย่างนั้นหรือ อ้อ ผมเห็นจะต้องไปทบทวนเสียใหม่แล้ว” อย่างนี้ ถือว่า “ยอมง่ายง่าย” “คล้อยตามง่าย” ดังนี้ “Expert Power” ของท่านก็ “สูญสิ้น ไม่มีอะไรเหลือ” แต่ถ้าตรงกันข้าม ท่านตอบว่า “ที่คุณว่านั่นเป็นความคิดเก่า เขาเลิกเชื่อกันแล้ว” และทันทีที่ท่านพูดจบ เขา “พยักหน้ายอมรับ” แสดงว่า ขณะนั้น “ท่านเป็นผู้นำ” แล้ว เพราะว่ามี “ผู้ติดตาม” ท่าน และหมายความว่าคุณท่านมี “อำนาจเหนือเขา” แล้ว และอำนาจนั้นก็คือ “อำนาจทางวิชาการ” มหาบัณฑิต และ คณาจารย์ จึงต้องมี “อำนาจทางวิชาการ” จึงจะเป็น “ผู้นำทางวิชาการ” ได้ เราจะสร้างบัณฑิตเหล่านี้ได้อย่างไร เป็นเรื่องของกระบวนการสอนของผู้สอน หากว่าผู้สอนละเลยเรื่องนี้ หรือไม่มีคุณสมบัติเช่นนี้ บัณฑิตที่ผลิตไปก็ได้แต่เป็น “ผู้เรียนจบหลักสูตร” เท่านั้น ไม่มี “ความเป็นมหาบัณฑิตหรือคณาจารย์” เลย ดังนั้น ความสำเร็จของมหาวิทยาลัย ในการเปิดสอนระดับบัณฑิตศึกษา จึงขึ้นอยู่กับ การคัดเลือกคณาจารย์เข้าสอน หรือการบริหารหลักสูตรเป็นสำคัญ

อนึ่ง การศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มิใช่ ว่าถ้าบรรลุพฤติกรรมผู้นำทางวิชาการแล้วก็ถือว่าพอแล้ว บัณฑิตยังจะต้องมี “อำนาจ” อย่างอื่นด้วย เช่น “อำนาจข่าวสาร” (Information Power) “อำนาจรางวัล” (Reward Power) “อำนาจลงโทษ” (Coercive Power) เป็นต้นเรื่องเหล่านี้ ผู้สอนจะต้องฝึกฝนพวกเขาด้วยเทคนิคการสอนแบบ “สัมมนา” ในรายวิชาต่างๆ และมีความดีของการฝึกสูง จึงจะสำเร็จ

2. การเรียนและการสอนในระดับบัณฑิตศึกษา

เมื่อเรากลางกันว่า “ความเป็นผู้นำทางวิชาการ” เป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์อย่างหนึ่งของมหาบัณฑิตและคณาจารย์บัณฑิต ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ต่อไปผมจะได้กล่าวถึง “การเรียนและการสอน” ในระดับบัณฑิตศึกษาว่า เราควรจะทำอย่างไรจึงจะให้บัณฑิตดังกล่าวพัฒนาพฤติกรรมไปเป็น “ผู้นำทางวิชาการในชุมชน” ได้

ในเรื่องของการสอนนี้ เราเชื่อว่า “การสอนมีความเป็นไปได้” ที่เชื่อเช่นนี้ก็เพราะว่า นักจิตวิทยาการเรียนรู้ได้แสดงให้เห็นชัดเจนแล้วว่า “พฤติกรรมของมนุษย์เปลี่ยนแปลงได้” การเปลี่ยนแปลงนี้ เปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากกระบวนการฝึก จากความเชื่อนี้ เราจึงจัดให้มีการสอน “ขึ้นในสังคมของเรา และของโลก การเรียนรู้ “เป็นเรื่องของผู้เรียน” การสอน “เป็นเรื่องของผู้สอน” เรื่องนี้ ผมจะแยกกล่าวเป็นสองหัวข้อ ดังนี้

การเรียนรู้ในระดับบัณฑิตศึกษา

การเรียนรู้นั้น นักศึกษาเป็นผู้เรียน นักศึกษาควรเรียนรู้อะไร คำตอบควรเป็นดังนี้

1) ควรเรียนรู้เนื้อหาประเภท “ข้อเท็จจริง” ของศาสตร์สาขานั้นๆ

2) ควรเรียนรู้เนื้อหาประเภท “มโนทัศน์” (Concepts) “หลัก” (Principles) และ “กฎ” (Laws) ทั้งสองประเภท คือ “กฎเชิงประจักษ์” (Empirical Laws) และ “กฎบัญญัติ” (Prescriptive Laws)

3) ควรเรียนรู้เนื้อหาประเภท “ทฤษฎี” ซึ่งมีสองประเภทเช่นกันคือ “ทฤษฎีเชิงประจักษ์”

(Empirical Theories) และ “ทฤษฎีเชิงแบบแผน” (Formal Theories)

4) ควรเรียนรู้เนื้อหาประเภท “วิธีการ” (Method) ซึ่งเป็น “วิธีการวิจัยเชิงประจักษ์” (Empirical Research) และ “วิธีการวิจัยเชิงวิเคราะห์” (Analytic Research หรือ Rational Research)

ทำไมจึงต้องศึกษาเนื้อหา (Contents) และวิธีการ (Method)

1) เพื่อรู้ลัด รู้ลัดความรู้ที่มีผู้ค้นคว้าหรือสร้างไว้แล้วจากอดีตมาจนปัจจุบัน นับจากอดีตมา มนุษย์ได้บันทึกความรู้ประเภท Facts, Laws, Theories, และ Methods ไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งแต่ละหน่วยความรู้เหล่านี้ ผู้รู้ได้ใช้เวลานานนับเป็นปีๆ จึงจะได้ความรู้มาหนึ่งชิ้น หรือหนึ่งกฎ แต่เราใช้เวลาเรียนรู้กฎเหล่านั้นได้เข้าใจและนำไปใช้ได้ในเวลาไม่ถึงหนึ่งชั่วโมง นับเป็นการเรียนรู้ลัดเป็นต้น นับเป็นการย่นเวลา เพื่อที่จะได้ลัดต่อยอดต่อไป

2) เพื่อนำความรู้ไปใช้

3) เพื่ออธิบาย (Explanation)

4) เพื่อพยากรณ์ (Prediction) และ

5) เพื่อควบคุม (Control)

จะเรียนรู้ความรู้เหล่านี้ได้จากที่ไหน

1) จากตำรา ตำราจะต้องบรรจุองค์ความรู้ประเภท Facts, Laws, Theories, และ Methods ไว้

เกือบทุกหน้า ถ้าหนังสือใดไม่บรรจุความรู้เหล่านี้ไว้ แล้วหนังสือนั้นก็ไม่ใช่เป็นตำรา

- 2) จากการสอบถามผู้รู้
- 3) จากการสังเกต และวิจัย

จะเรียนรู้อย่างไร

1) เรียนรู้ด้วย “วิธีการเชิงนิรนัย” (Deductive Methods) คือ ใช้องค์ความรู้ในอดีตมาใช้เป็น “Major premise” เพื่อยืนยันข้อมูลในมือหรือ “Particular Facts” ที่เราไม่แน่ใจว่า “จริง” หรือ “เท็จ” ทั้งนี้เพื่อลงความเห็น หรือ Deduce ไปเป็น “Conclusion” ซึ่งถือว่าเป็น “ความรู้ใหม่” (แต่บางทีไม่ใหม่) และ / หรือ

2) เรียนรู้ด้วย “วิธีการเชิงอุปนัย” (Induction) คือ เริ่มต้นด้วยการ “สังเกต” (Observation) ข้อเท็จจริงจากธรรมชาติ ช้าๆ แล้ว “อุปนัย” (Induce) ไปเป็น “Conclusion” ซึ่งถือว่าเป็น “ความรู้ใหม่” อย่างแท้จริง วิธีนี้ผู้เรียนมีอิสระเสรีอย่างแท้จริง ผู้เรียนเป็นใหญ่ ผู้เรียนเป็นผู้สำคัญ

ทำไมนักศึกษาจึงต้องเรียนรู้ Method ของศาสตร์สาขานั้น

เพื่อนำ Method ไปค้นหาความรู้ประเภท Facts, Laws, หรือ Principles จากธรรมชาติ หรือแหล่งข้อมูล ของสาขานั้นๆ (ในกรณีของ Pure Discipline) หรือเพื่อนำ Methods ไปใช้เพื่อการ Research & Development (R&D) (ในกรณีของ Applied Sciences หรือ Technology)

การสอนในระดับบัณฑิตศึกษา

การสอนเป็นบทบาทของผู้สอน ซึ่งผู้สอนจะต้องตอบคำถามอย่างน้อย 3 ข้อ คือ

- (1) สอนทำไม
- (2) สอนอะไร
- (3) สอนอย่างไร

สอนทำไม

สอนเพื่อให้มีทักษะ คุณลักษณะ มีคุณลักษณะเป็น “ผู้นำทางวิชาการ” คือ ให้ “มีอำนาจ” ทางวิชาการหรือ Expert Power (อย่าลืมว่าคุณลักษณะที่พึงปรารถนานั้นมีมากกว่าหนึ่งอย่าง ซึ่งในบทความนี้จะพูดเฉพาะคุณลักษณะผู้นำทางวิชาการเท่านั้น)

สอนอะไร

1) สอน Contents หรือ องค์ความรู้ (Body of Knowledge) คือ Facts, Laws, Theories และ Methods คือ Research

2) สอนให้พัฒนาพฤติกรรมแบบ “ผู้นำ” ทางวิชาการ ซึ่งผู้นำดังกล่าวจะมีลักษณะสำคัญ ดังนี้คือ มีความสามารถยืนยันความคิดของตนที่ได้ไตร่ตรองและเสนอไปแล้วได้ โดยการไม่คล้อยตามคำสั่ง ไม่คล้อยตามคำขอร้อง หรือไม่คล้อยตามปทัสถานของกลุ่ม อย่างเป็นแบบฉบับ หรือ อย่างเอกลักษณ์ของพฤติกรรมของตน

3) มี “อำนาจทางวิชาการ” ในสาขาของตน หรือ Expert Power คือ “จะต้องแตกฉาน” ใน “องค์ความรู้” และ “วิธีการวิจัย” ในสาขาวิชาของตน หากไม่แตกฉานแล้ว อำนาจทางวิชาการก็จะหายไปด้วย

4) มี “อำนาจทางสังคม” ด้านอื่นๆ ด้วย เช่น “อำนาจรางวัล” (Reward Power), “อำนาจข่าวสาร” (Information), หรือ “อำนาจลงโทษ” (Coercive Power)

5) มีความสามารถในการต่อรองเมื่อเกิด “ความขัดแย้ง” (Conflicts) อันเนื่องมาจาก “ผลประโยชน์ขัดกัน” (ผลประโยชน์ในที่นี้ หมายถึง “สิ่งที่บุคคลสนใจอยากครอบครองไว้เป็นเจ้าของ”) เช่น Conceptual Conflict, Conflict of interest

6) มีความสามารถในการ “ให้ความรู้” มากกว่าเป็น “ผู้ขอความรู้” เช่น แสดงความคิดเห็น “เสนอแนะ” (ให้ความรู้) หลังการสอน หรือหลังการฟังคำบรรยายใดๆ

7) มีความคิดสร้างสรรค์ เช่น คิดหัวข้อวิจัยใหม่ๆ สร้างทฤษฎีได้ด้วยตนเอง ฯลฯ

สอนอย่างไร

วิธีสอนมีมากมาย เราสามารถดัดแปลงให้ใช้เพื่อการพัฒนา “ผู้นำ” ทางวิชาการได้ แต่ในที่นี้จะเสนอแนะบางวิธีดังนี้

1) วิธีบรรยาย ใช้ในกรณีที่ “ความรู้” นั้นเกิดจากความคิด หรือการค้นพบของใครคนใดคนหนึ่ง” ซึ่งคนอื่นไม่รู้มาก่อนเลย เช่น สร้างทฤษฎีอะไรขึ้นมาทฤษฎีหนึ่ง ที่เขาเท่านั้นเป็นผู้รู้แตกฉาน เพราะเป็นผู้สร้างมา เรื่องเช่นนี้เหมาะที่จะใช้วิธีบรรยาย แต่เมื่อบรรยายเสร็จก็ต้องให้มีการ “การซักถาม” “อภิปราย” แล้วคอยสังเกตความถี่ของการแสดงความคิดเห็นของแต่ละคน หากคนใดไม่มีความคิดเห็นเลย ผู้สอนก็ต้องแนะนำว่า “จะต้อง” แสดงความคิดเห็นอย่างน้อยหนึ่งอย่าง

นั่งฟังเฉยๆไม่ได้ “การแสดงความคิดเห็นเสนอแนะในกลุ่ม” เป็นลักษณะหนึ่งของ “ความเป็นผู้นำ” เป็นต้น

2) ใช้วิธีให้ค้นคว้า อาจจะจากตำรา หรือการสังเกต ทดลองในเนื้อหาที่เรียน แล้วนำมาเสนอหน้าชั้น โดยเน้นที่ “ให้อภิปรายซักถามหลังการนำเสนอ” ให้สังเกตพัฒนาการซักถาม ได้แย้ง “การปกป้องยืนยันความคิดของตนจากการโต้แย้ง” หากผู้ใด “ปกป้องแนวคิดของตนได้สำเร็จ” ไม่ยอมแพ้ง่ายๆ ผู้นั้นก็ถือว่า “มีพฤติกรรมผู้นำ” แล้ว หากยอมแพ้ และคล้อยตามผู้โต้แย้งบ่อยๆ ไม่ยอมป้องกันความคิดของตน ก็ถือว่า ผู้นั้น “มีพฤติกรรมผู้ตาม” ผู้สอนต้องรีบปรับปรุงแก้ไขทันที มิฉะนั้น บัณฑิตที่จบออกไป ก็อ่อนแอ “ไม่มีพฤติกรรมผู้นำ” ทางวิชาการ ก็จะเป็นการเสียหายต่อการสร้างมหาบัณฑิต คุชกูบัณฑิตไปเลย ถือว่า “ล้มเหลว” ในการผลิตระดับบัณฑิตศึกษาไป นักศึกษาที่จบออกไปก็เป็นเพียง “ผู้เรียนจบหลักสูตร” ธรรมดาเท่านั้นเอง ไม่น่าภาคภูมิใจอะไรเลย

3) ใช้วิธีสอนแบบสัมมนา วิธีนี้ถือว่า ได้ผล และใช้กันมาก รูปแบบทั่วไปของการสัมมนาจะเป็นดังนี้

(1) จัดเป็นกลุ่มย่อย กลุ่มละไม่เกิน 10 คน จุดหมายเพื่อให้ “ทุกคน” ได้พูด หากเป็นกลุ่มใหญ่ จะพูดกันไม่ทั่วถึงในแต่ละคราว

(2) หัวข้อของการสัมมนาจะเป็น “ปัญหาที่ยังหาข้อสรุปไม่ได้” หรือเป็น “ปัญหาเกี่ยวกับมโนทัศน์สำคัญ” เป็นต้น เพียงแต่ขอให้ เป็น “ปัญหา” ก็ใช้ได้ แต่ต้องเป็นเรื่องในรายวิชา

ที่เรียนด้วย นำมาอภิปรายถกเถียงกันเพื่อ
แก้ปัญหา หรือหาข้อสรุป

(3) สมาชิก “ทุกคน” ต้องแสดง
ความคิด อย่างน้อยหนึ่งความคิด ถ้าไม่แสดง
ความคิด ถือว่าผู้นั้นมีพฤติกรรมแบบ “ผู้ตาม”
ไม่ใช่ “ผู้นำ” ในกรณีเช่นนี้ ประธานของกลุ่ม
“ต้อง” ชี้ให้เขาแสดงความคิดเห็นให้ได้

วิธีสอนกับหลักสูตร

หลักสูตรที่ใช้อยู่ในประเทศต่างๆทั่วโลก
จะมีอยู่สามแบบใหญ่ๆคือ

- (1) แบบมีเนื้อหาล้วนๆ ตลอดหลักสูตร
- (2) แบบมีเนื้อหา กับ วิธีการ (Method)
- (3) แบบมีวิธีการหรือการวิจัยล้วนๆ

ถ้าเป็นหลักสูตรแบบแรก ก็ควรใช้
วิธีการสอนแบบค้นคว้า เสนองานค้นคว้าหน้าชั้น
อภิปรายแล้วเขียนรายงาน และหรือ วิธีสอนแบบ
สัมมนา

ถ้าเป็นหลักสูตรแบบที่สอง ก็ควรสอน
ดังนี้

- 1) ใช้วิธีสอนแบบสัมมนาตาม

กระบวนการที่กล่าวมาแล้ว

2) ในการทำวิจัยอาจใช้วิธีให้เป็นลูกมือ
ของอาจารย์ แบบทำงานร่วมกันกับอาจารย์ สอน
แบบตัวต่อตัว วิธีนี้ ถ้าได้อาจารย์ผู้สอนที่เก่งๆก็
จะได้เรียนรู้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย

ถ้าเป็นหลักสูตรแบบที่สาม ก็ต้องทำการ
วิจัยตลอดภาคเรียน ภาคเรียนละหลายๆเรื่อง
ตลอดหลักสูตรก็ทำวิจัยหลายสิบเรื่อง จึง
เชี่ยวชาญการวิจัยเลยทีเดียว การวิจัยก็ต้องทำให้

สอดคล้องกับเนื้อหาในหลักสูตร และต้องทำวิจัย
เสนอเป็นวิทยานิพนธ์เพื่อขอรับปริญญาอีกหนึ่ง
เรื่อง เป้าหมายของหลักสูตรแบบนี้ก็เพื่อสร้าง
นักวิทยาศาสตร์สาขาต่างๆล้วนๆ อาจจะเป็น
นักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เช่น เคมี ฟิสิกส์
ชีววิทยา เป็นต้น หรือ นักวิทยาศาสตร์สังคม เช่น
จิตวิทยา สังคม จิตวิทยา ทดลอง รัฐศาสตร์
เศรษฐศาสตร์ เป็นต้น ผู้ที่จบหลักสูตรออกมา
เป็น “นัก” วิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ เป็นต้น และ
การที่เป็นนักนั้นนักนี่เอง ที่เรียกกันว่า “ผู้นำทาง
วิชาการ” เพราะการเรียนตามหลักสูตรประเภทนี้
ผู้เรียนจะรู้สึก แดกฉานมาก การสร้างคนด้วย
หลักสูตรแบบนี้จึงสำคัญมาก ลงทุนสูง ถ้า
ประเทศใดต้องการที่จะมีนักวิทยาศาสตร์สาขา
ต่างๆ และต้องการมีอำนาจผลิตทางธุรกิจใน
ระดับสูง จะต้องสร้างคนด้วยหลักสูตรแบบนี้
ในด้านการสอนก็ควรจะมีแนวทางดังนี้

1) ผู้สอนควรเป็นนักวิจัย และทำวิจัยอยู่
ตลอดเวลา ในขณะที่เดียวกันก็ให้ผู้เรียนเป็นลูกมือ
และหรือให้ผู้เรียนคิดสร้างสรรค์ โดยให้คิดหัวข้อ
วิจัยด้วยตนเองให้เป็นหัวข้อแปลกใหม่ ไม่เหมือน
ใคร และหลายๆ เรื่องตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ใน
แต่ละภาคเรียน

2) ผู้สอนและผู้เรียนจะต้องใกล้ชิดกัน
มาก ควรพบกันทุกวัน หรือสองสามวันครั้งหนึ่ง
ไม่ใช่เดือนละหนึ่งครั้ง หรือภาคเรียนละหนึ่งครั้ง

3) ผู้สอนจะต้องฝึกถามให้ป้องกันตัว
(Defend) โดยการทำให้แสดงความคิดเห็นโต้แย้ง
ฝึกให้ต่อรอง ให้คิดแบบเสนอแนะไม่ให้คล้อย
ตาม ไม่ให้เป็นผู้ขอความรู้แต่ให้เป็นผู้ให้ความรู้

4) การเรียนจะต้องเป็นแบบเต็มเวลา เพื่อจะได้อยู่กับคณาจารย์ จะได้ฝึกฝนเรื่องต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อข้างบนนี้

5) ถ้าเป็นปริญญาแบบ Ph.D. หรือ Doctor of Philosophy จะต้องเน้นให้คิดเชิงปรัชญาคู่ย แต่ถ้าเป็นแบบ ปริญญาเฉพาะสาขา เช่น สาขาการศึกษาก็เป็น Ed.D. (Doctor of Education) เป็นต้น

ในด้านผู้สอน

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาก็ให้ความสำคัญไว้มาก เช่น กำหนดไว้ว่า ผู้สอนในระดับบัณฑิตศึกษาจะต้องประกอบด้วยผู้ที่มีวุฒิระดับปริญญาเอก และหรือปริญญาเอกที่มีตำแหน่งทางวิชาการเช่น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (ผศ.) รองศาสตราจารย์ (รศ.) หรือ ศาสตราจารย์ (ศ.) เป็นส่วนใหญ่ และจะต้องมีปริญญาตรงกับสาขาที่เปิดสอนด้วย ทั้งนี้เพราะคาดหวังว่า ผู้ที่จบการศึกษาในระดับปริญญาเหล่านี้ มหาวิทยาลัยนั้นๆ ได้ฝึกฝนศิษย์ของเขาอย่างสมบูรณ์แล้วจึงปล่อยให้จบออกมา และเมื่อจบออกมาแล้วก็ยังได้เขียนบทความ เขียนตำรา ทำการวิจัยในสาขา มาอย่างเพียงพอระดับหนึ่งแล้ว ซึ่งผลอันนี้ได้แสดงไว้ที่ “ตำแหน่งทางวิชาการ” คือ ผศ. รศ. และ ศ. จึงมั่นใจได้ว่า ให้สอนในระดับบัณฑิตศึกษาได้ เป็นการประกันในขั้นต้นให้มั่นใจได้ว่า นักศึกษาที่เป็นผลจากอาจารย์ผู้สอนตามคุณสมบัติดังกล่าว พอจะเชื่อถือได้ในขั้นต้น จึงยอมให้สถาบันเปิดสอนหลักสูตรสาขานั้นๆ ได้

ในที่นี้ผมขอเพิ่มเติมว่า

1) ผู้สอนควรรู้อย่างแตกฉานในมโนทัศน์ Facts, Concepts, Principles, Prescriptive Laws, Empirical Laws, Formal Theories, Empirical Theories ในศาสตร์สาขานั้นๆ

2) ผู้สอนควรรู้อย่างแตกฉานในการวิจัย และต้องทำงานวิจัยอย่างสม่ำเสมอ ทั้งวิจัยบริสุทธิ์ เพื่อหาความรู้บริสุทธิ์ และวิจัยประยุกต์ หรือ R & D เพื่อเทคโนโลยี

3) ผู้สอนต้องแตกฉาน และตระหนักเกี่ยวกับพฤติกรรมที่คล้อยตาม และพฤติกรรมขัดแย้งหรือโต้แย้ง พฤติกรรมการป้องกัน ปกป้อง ความคิดของตน พฤติกรรมการต่อรองเมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคลประเภท Conceptual Conflict อำนาจทางสังคม (Social Power) แบบต่างๆ และความคิดสร้างสรรค์ มิฉะนั้นแล้วจะสอนด้วยวิธีการสัมมนาไม่ได้ เป็นที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ไม่ได้ เป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ไม่ได้ ตลอดจนเป็นกรรมการสอบคัดเลือกบุคคลเข้าศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาก็ไม่ได้

จะรู้ได้อย่างไรว่านักศึกษาได้พัฒนาพฤติกรรมผู้นำทางวิชาการแล้ว

ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในบางแห่งข้างต้นว่า จุดประสงค์ของการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษานั้นมีหลายประการ แต่ในบทความนี้ ผู้เขียนเน้นเฉพาะ พฤติกรรมผู้นำทางวิชาการ เป็นสำคัญ ดังนี้

1) รู้ได้ด้วยการประเมินองค์ความรู้ ด้าน “ข้อเท็จจริง”(Facts) ด้าน “กฎ” (Descriptive Laws / Prescriptive Laws) ด้าน “ทฤษฎี”

(Empirical/ Non empirical Theories) ของศาสตร์สาขานั้นๆ ตลอดจนการนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปใช้ในการ “อธิบาย” (Explanation) การ “พยากรณ์” (Prediction) และการ “ควบคุม” (Control) ปรากฏการณ์ในศาสตร์สาขานั้นๆ

2) รู้ได้จากการประเมินพฤติกรรมคุณลักษณะอื่นๆ ของผู้นำทางวิชาการ เช่น พฤติกรรมการยืนยันหรือปกป้องความคิดของตน พฤติกรรมไม่คล้อยตาม พฤติกรรมการต่อรอง พฤติกรรมการเสนอแนะความคิดเห็นใหม่ๆ พฤติกรรมแสดงความแตกฉานในเนื้อหาวิชาในสาขาของตน ตลอดจนพฤติกรรมอำนาจทางสังคมอื่นๆ เช่น “อำนาจข่าวสาร” (Information Power) “อำนาจรางวัล” (Reward Power) “อำนาจการทำโทษ” (Coercive Power) เป็นต้น โดยการ “สอบสัมภาษณ์”

3) โดยการประเมินพฤติกรรมผู้นำทางวิชาการจากการสอบวิทยานิพนธ์ ด้วยการตรวจสอบพฤติกรรมยืนยันความคิดของตนเอง หรือปกป้องความคิด หรือผลงานของตนเอง ในเรื่องนี้เราสามารถใช้นิเวศวิทยาที่ทำวิทยานิพนธ์ หรือในแง่ของการคิดเชิงปรัชญาที่เกี่ยวข้อง เรื่องนี้เรามักจะผิหวังมากในระดับปริญญาโท แต่ถ้าระดับปริญญาเอกแล้ว เราต้องตรวจสอบอย่างเข้มข้นก่อนที่จะปล่อยออกไปจากสถาบัน

การประเมินพฤติกรรมผู้นำทางวิชาการนับเป็นการประเมินครั้งสุดท้าย ถ้าพบว่าไม่บรรลุเป้าหมาย ก็ต้องกลับไปตรวจสอบกระบวนการสอนการเรียนในชั้นเรียน ถ้าผู้เรียนปกป้องวิทยานิพนธ์ไม่เป็น ก็แสดงว่า เขายังมีพฤติกรรม

ผู้ตามอยู่ และแสดงว่า กระบวนการสอนของเรามีปัญหา คือ อาจจะใช้วิธีบรรยายมากเกินไป ใช้วิธีจัดกลุ่มย่อยอภิปราย หรือวิธีสัมมนา น้อยเกินไป หรือ เราคัดเลือกผู้ที่มีพฤติกรรมผู้ตามอย่างชนิดแก่ไม่ได้เข้ามาศึกษาในโปรแกรม

อนึ่ง เรื่องนี้ต้องมีข้อพิจารณาว่า ถ้าหากโปรแกรมนั้นไม่เน้นพฤติกรรมผู้นำ เป็นผู้ตามก็ได้ เช่น โปรแกรมทางด้านบริการต่างๆ ได้แก่ พิมพ์ดีด โรงแรม ฯลฯ แล้ว ประเด็นเรื่องผู้นำทางวิชาการ มักจะให้ความสำคัญลดลง

สรุป

โปรแกรมการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ถ้าจะกล่าวอย่างรวมๆ ก็ได้ว่า เราจะเน้นผู้นำทางวิชาการตามความหมายที่ได้อภิปรายมาแล้ว แต่การเน้นนั้นก็มีข้อพิจารณาว่าโปรแกรมทางวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ หรือ ศาสตร์สาขาบริสุทธิ์นั้น จะเน้นมากกว่าศาสตร์ในสาขาการปฏิบัติ หรือสาขาที่เน้นการนำไปใช้ หรือสาขาที่เน้นการบริการ เป้าหมายเหล่านี้จะกำหนดได้ด้วยข้อความใดๆ ในระดับชาติ ที่หลักสูตรระดับมหาวิทยาลัยนำไปใช้ และเขียนไว้ในหลักสูตรของมหาวิทยาลัยนั้นๆ และผู้ที่จะทำให้ผลเป็นจริงที่นักศึกษา ก็คือ ผู้สอน และผู้สอนที่มีความรู้เกี่ยวกับหลักการเหล่านี้ ก็จะถูกคัดเลือกมาโดยกรรมการผู้บริหารหลักสูตร

ความสำเร็จ หรือความล้มเหลวของการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาจึงขึ้นอยู่กับความสามารถโดยรวมขององค์กรที่ชื่อว่า “มหาวิทยาลัยหรือสถาบันที่เทียบเท่า”

การศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาจึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่ใครๆก็สามารถจะทำได้

อนึ่ง การศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาที่กล่าวมานี้ ถือว่า เป็นการศึกษาตามระบบของหลักสูตรเท่านั้น มิได้หมายความว่า ผู้จบการศึกษาจะดีเลิศสูงสุดแล้ว พวกเขาจะต้องออกไปผจญภัยในโลกภายนอกรั้วมหาวิทยาลัยต่อไปอีกยาวนานจนกว่าชีวิตจะหาไม่ และในช่วงนี้เองที่ความเก่งกาจของตนเอง หรือความสามารถสูงสุดของตนเองจะได้แสดงตัวจริงออกมาอย่าง

อิสระ และเต็มที่ ไม่อยู่ในกติกากการตรวจสอบหรือกรอบการประเมินของครูอาจารย์หรือผู้ใดอีกต่อไป ตราประทับเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของผลงานเหล่านี้ก็คือ บทความ ตำรา ผลงานประดิษฐ์อื่นๆ ตลอดจนตำแหน่งทางวิชาการต่างๆ เช่น ผู้ช่วยศาสตราจารย์(ผศ.) รองศาสตราจารย์(รศ.) และศาสตราจารย์ (ศ.) ผู้ที่เรียบจบหลักสูตรไปแล้ว ต้องตระหนักในเรื่องนี้ และที่สำคัญที่สุดก็คือ การได้ช่วยสร้างสรรค์ความเอาชีวิตรอด และความเจริญก้าวหน้าของมนุษยชาติโดยรวม